

OGLEDI

NEPRIJATELJ, NJEGOV *GESTALT* ŽIVOTINJE („ŽIVOTINJSKE FUNKCIJE“ KOD SCHMITTA I HEGELA)*

Apstrakt: *Ljubav prema Hegelovoj filozofiji nalazi se u osnovi prijateljstva i prepiske Kojèva i Schmitta. Kada su 1955. počeli svoju prepisku, Schmitt je bio u potpunosti nemilosti. Ispitivan u Nirnbergu (ali ne i optužen), 1946 godine bio je udaljen sa Univerziteta u Berlinu. Posle čuvenih predavanja o Hegelu koja su se okončala 1939. godine, Kojève se priključio Otporu. Od 1946 godine radio je u francuskom Ministarstvu za privredu. Ovaj tekst je inspirisan Schmittovim pismom od 14. XII 1955. i odgovorom Kojèva (4. I.1956) u vezi sa Hegelovim razumevanjem pojma „neprijatelj“.*

Ključne reči: *neprijatelj, suverenitet, Gestalt, životinja, organizam, oblik, pitanje.*

„Kako prepoznati tog strašnog neprijatelja u odnosu na koga naše pravo nema granica?“ /*Woran erkennen wir diesen furchtbaren Feind, dem gegenüber unser Recht keine Grenzen hat?*¹/

* Članak je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Mogućnost primene modernih filozofsko-političkih paradigmi na procese društvene transformacije u Srbiji/Jugoslaviji* koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije (br. 2156).

¹ C. Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, Berlin, Duncker & Humblot, 1988 (1950), S. 140-143.

Sledeći Kantovo određenje nepravednog neprijatelja, nekoga ko nije običan kriminalac, i govoreći o preventivnom ratu /*ein Präventivkrieg*/ protiv toga neprijatelja, Schmitt postavlja seriju pitanja *in concreto* da bi takvom neprijatelju oduzeo njegovu glavnu karakteristiku koju mu je osigurao Kant: ime „neprijatelj“.

„*Wer ist dieser ungerechte Feind?* Nepravedni neprijatelj; da li je to na primer revolucionarna Francuska? *Woran erkennen wir diesen furchtbaren Feind, dem gegenüber unser Recht keine Grenzen hat?* ...“

Schmittova pitanja pitaju u isto vreme o čuvanju onoga koji je pravi neprijatelj. Jednoga pravog i idealnog neprijatelja po zakonu. Sva ova pitanja obećavaju neprestano jedan zakon koji čuva neprijatelja. Kako, dakle, sačuvati tog neprijatelja? Kako ne uništiti neprijatelja? Kako odbraniti neprijatelja?

Pošto ih ima više nego što možemo da zamislimo, pošto ne možemo da ih izbrojimo, da izdvojimo sa sigurnošću samo jednog od njih a da zaboravimo makar privremeno sve ostale, pošto se ne radi o napadu sa neke druge planete koji preta našoj planeti, možemo da kažemo da ne prepoznajemo takvog strašnog neprijatelja. Da u pitanju nije neprijatelj. Da naše pravo nije u prostoru u kome ono nema nikakvih granica. Ili – da suveren, taj koji imenuje, taj „Mi“ koji pita, koji treba da prepozna („Kako prepoznati...“) i da imenuje nekoga oznakom „neprijatelj“, da ga izvuče ovim imenovanjem izvan zakona da bi ga potom uništio, da izdigne sebe ovim imenovanjem izvan zakona (što je potrebno uvek naglasiti) da bi ga uništio – nije to u stanju. Da suveren nije suveren ili da na tom mestu suveren nije moguć.

Slična analogija sa neprijateljem čovečanstva i jednaki rezultat očekuje nas kada „Ja“ treba da prepoznam mog privatnog neprijatelja pred kojim moje pravo isto tako nema granica. Nije moguće sa sigurnošću razlikovati opasnog od opasnijeg ličnog neprijatelja (protivnika), niti je moguće unapred ukinuti granice prava. Granice moga prava prema nekom neprijatelju ne bi mogle da budu ukinute jer mojom smrću nije ugrožen život i sudbina čitave planete.

I jedan i drugi slučaj koji ispitujemo su po Schmittu u totalnoj suprotnosti od neprijatelja *in concreto* onakvog kakvog ga on zamišlja. Privatnog neprijatelja i poslednjeg neprijatelja čovečanstva (neprijatelja svih nas) – njih Schmitt naziva „protivnici“ – nije moguće javno imenovati (u množini) kao neprijatelje niti je moguće uništiti ih kao neprijatelje. Naravno da je moguće to uraditi u tajnosti, daleko od očiju pravde i prava, ali i u tom slučaju ne radi se o neprijatelju, o čovečanstvu, niti o prostoru *hors la loi*. U tom slučaju više nismo pred i u zakonu /*nomos*/ ove planete.

Da bi se sprečio ovaj tajni „izlazak“ izvan granica prava, da bi se, analogno tome, sprečio „povratak“ u granice prava (ne postoji prostor gde se „sedinjuju“ pravo i nasilje; mogućnost da se „prelazi“

Kada pratimo ove znakove pitanja kako se lančaju u ovih nekoliko strana knjige *Nomos*, kada pratimo transformaciju Kantovog teksta posredovanu Schmittovim pitanjima, mi zapravo prisustvujemo brisanju i zameni Kantove reči „neprijatelj“ sa rečju „protivnik“. Pitanje koje traga za figurom, za likom, za *Gestalt* (za licem, za izrazom, za crtama lica, za ličnošću pre nego za telom ili formom) ne nalazi neprijatelja u tom idealnom Schmittovom smislu reči, već samo protivnika /*Gegner*/. Ova transkripcija i prevod Kantove reči „neprijatelj“ u Schmittovu reč „protivnik“ posledica je toga što bi pitanje trebalo da ima snagu da pronalazi jedan nepromenjivi oblik /*Gestalt*/, oblik koji ne može da varira ni da se menja.

iz prava u nasilje i obratno označava suverena ; suveren je onaj koji može da ukine vanredno stanje koje je sam uveo) potreban je neprijatelj *in concreto*.

Dakle, „suprotnom“ analogijom, moguće je zamisliti jedno mesto, ili, moguć je jedan politički prostor gde je ova „zajednica *hors la loi*“ između suverena i neprijatelja, moguća. Schmittov konkretni neprijatelj, „konkretni idealni neprijatelj“, zapamtimo jednom zauvek, ima posebnu blizinu sa pravim i perfektnim Schmittovim suverenom. Oni imaju „ugovor“, koji se odvija neprestano. Neprijatelj *in concreto* na taj način svoje postojanje duguje suverenu koji ga imenuje, i obratno, stvarni objekt (ali i subjekt) suverena je ono što dovodi u pitanje njegovo telo, njegove granice, njegov suverenitet – neprijatelj kao takav. Nema suverena bez neprijatelja.

Razlika između suverena i neprijatelja treba da nam približi *političko* Carla Schmitta gde ono predstavlja razliku između prijatelja i neprijatelja. Suveren koji pita i koji imenuje neprijatelja na početku računa na reciprocitet, na izvesnu zainteresovanost neprijatelja da fiktivno uzvрати ovu negaciju. Da bi neprijateljstvo postojalo nije presudna opasnost ili borba ili uništenje jednog ili oba njegova aktera, već jedna *a priori* fiktivna zajednica u kojoj jedan drugoga recipročno isključuju (ali i ustanovljavaju) omogućavajući fiktivnu samo-afirmaciju. „Francuska je moj (naš) neprijatelj“, kaže Schmittov suveren „gradeći“ odmah svoje jedinstvo i konzistentnost, svoje granice i snagu i život svoga suvereniteta pred jednim takvim neprijateljem. Fiktivna pretnja Francuske u imenu „neprijatelj“ koje joj suveren pripisuje, konstituiše suverenitet i telo suverena. Suprotno od Husserla, Schmittov suveren nema svoje sopstveno telo dok ne „pronađe“ telo druge figure ili drugi suverenitet koji mu pretili. „Imenujem Francusku za moga (našega) neprijatelja; pretilim sam sebi time što sam imenovao Francusku za svoga neprijatelja; ja sam neprijatelj Francuske...“ To su koraci fiktivnih konstitucija. Neprijatelj mora da bude blizu, jer nema granica sa neprijateljem ukoliko on već nije neprijatelj; neprijatelj mora da bude na istom nivou i približno jednake snage; neprijatelj ne sme i ne može da bude uništen.

Paradoksalno, ukoliko se figura neprijatelja sagledava potpuno fiktivno (fikcija u pravom smislu reči počinje tek ovde), potpuno gola i bez ikakve relacije u odnosu na suverena ili prijatelja, u odnosu na proces imenovanja ili pitanja, onda je ona osuđena na uništenje. Ukoliko u „konstitucionalnom aktu“ inauguracije neprijatelja

ne mislimo i fiktivnu i faktuelnu snagu neprijatelja da nam uzvraća svoje neprijateljstvo i da nas proizvodi za svoga neprijatelja, onda je neprijatelj već leš, figura bez figure u koju je putem imena „neprijatelj“ upisano uništenje i iščezavanje. To je onda jedan privremen pojam i privremena figura sa čijim imenovanjem je pokrenuto odmah vreme uništenja. Pitanje je vremena, dana, sati... neprijatelj je nešto što ne može da ostane i da traje kao neprijatelj (reč neprijatelj je onda *analogon* reči „leš“ ili nekim rečima koje u *Enciklopediji* upotrebljava Hegel označavajući izmet (*faeces, exkremente, Ausscheidung*; *analogon* reči „Jevrej“ Schmitta ili Léona Bloy, Jevrejina katoličke teologije, Solovjeva, „Jevrejina“ koji spasava sve hrišćane svojim sopstvenim krštenjem („uništenjem“)...). To je termin koji svakako najavljuje svoju prolaznost, svoj kraj, svoje prelaženje u nešto drugo, svoju asimilaciju i eliminaciju.

Možda je sada, iz ovog konteksta u kome se prepoznaju namere Schmitta da zaštiti i formira neprijatelja, mnogo lakše misliti odnos neprijatelja i suverena. Naime, šta to znači u odnosu na neprijatelja, da je suveren suveren po tome što odlučuje o vanrednom stanju? Da li suveren postaje suveren u trenutku kada može i kada treba da ukine neprijatelja i uništi ga? Kada se stavlja zajedno sa njim izvan zakona? Ili je vanredno stanje još jedno spasavanje neprijatelja (a time i suverena) time što on (neprijatelj) izlazi iz nevidljivosti, što ponovo postaje figura i što je javan?

Ova pitanja, ove opasne „dijalektike“ bez dijalektike, dijalektike neprijatelja i „neprijatelja“ */dialektische Spannung/*, koje celi jedan vek opsedaju Schmitta (i ne samo Schmitta), počinju tamo gde je pitanje izjednačeno sa neprijateljem. Neprijatelj je prvo pitanje. Ili, pitanje je neprijatelj.

Der Feind ist unsere eigene Frage als Gestalt.

Ovaj stih, ova rečenica, ova lozinka, *das Schlüsselwort*, ovaj početak koji prethodi prvim tekstovima o razlici između prijatelja i neprijatelja, jeste u isto vreme i poslednja Schmittova reč o neprijatelju. Verovatno je moguće i svakako potrebno, Schmitta pravnika, teologa ili filozofa, Schmitta u Nirnbergu podvrgnutog pitanjima (pitanjima neprijatelja), Schmitta prijatelja Göringa (Jüngera ili Heideggera) ili nevinog Schmitta (nevinost, kao i krivica, će uvek započinjati sa rukom. „Mene nikada nisu njemu predstavili (Hitleru) u 12 godina njegove političke moći, i nikada se nisam sa njime rukovao.“ */...niemals vorgestellt worden und habe ihm niemals die Hand*

gegeben.)², procenjivati i premeštati i formirati kao deo jedne cinične harmonije (ili disharmonije) između istorija straha od neprijatelja, „realnih“ i krvavih neprijateljstava, polja smrti, leševa i leševa u vatri; i salveta, papirića, stolnjaka, maramica³, na kojima se od rane mladosti ispisuje Däublerova rečenica tajnog značenja⁴:

Der Feind ist unsere eigene Frage als Gestalt.

Der Feind ist unsre eigne Frage als Gestalt.

Unsere eigene, ponekad *unsre eigne*... Neprijatelj je uvek naš i nikada moj; ili neprijatelj je pitanje svih nas. Naše pitanje. Množina nas koji pitamo naše vlastito pojedinačno pitanje transformiše se u jedninu reči *der Feind* ili jedninu reči *die Gestalt*. Tek ova procedura potčinjavanja pojedinačnog „mog neprijatelja“ u „našeg neprijatelja“ daje javni i otvoreni oblik neprijatelja i ukida njegovu nevidljivost. Njegova „nevidljivost“ ili njegova „pripadnost“ (nekome, jednom pojedincu ili jednoj grupi, ali ne i svima) nalazi se u suprotnosti sa reči *Gestalt* i sa osnovnim Schmittovim zahtevom. Sa uslovom neprijateljstva. Sa *Gestalt* kao uslovom neprijateljstva.

„Neprijatelj je oblik našeg vlastitog pitanja“.

Ili: *L'ennemi est notre propre remise en question personnifiée. L'ennemi est notre propre question en tant que figure. The enemy is our own question in form. Il nemico è la nostra domanda personificata.*

Nemačka reč *die Gestalt*, „nekada vrlo „bremenita“ /„chargé“ à l'époque!...“⁵, kojoj treba da se uvek vraćamo i sa Heideggerom ili

² Poglavlje „Meine persönlichen Beziehungen zur Praxis der Hitlerschen Eroberungspolitik“ napisano je 18.04.1947 u Nürnbergu. Carl Schmitt, *Antworten in Nürnberg*, hrsg. Helmut Quaritsch, Berlin, Duncker & Humblot, 2000, S. 69.

„Da sam se susreo sa njim (Heideggerom) tokom rata, ne bih se rukovao sa njim /je ne lui aurais pas serré la main!.“ Salomon Malka, *Emmanuel Lévinas, la vie et la trace*, Paris, JC Lattès, 2002, p. 171.

³ „Što se tiče izreke (motto) „...“, posvuda sam je prepisivao, čak i na maramicama /sui fazzoletti/; u toj meri da su me čak i moji bližnji zavitali za to „...“. „Un giurista davanti a se stesso. Intervista a Carl Schmitt.“, razgovarao Fulco Lanchester, *Quaderni Costituzionali*, n° 1, aprile 1983, p. 21.

⁴ Theodor Däublera Schmitt prvi put pominje vrlo rano, 19 januara 1912 godine u pismu sestri Augusti, neposredno pošto ga je upoznao. C. Schmitt, *Jugendbriefe. Briefschaften an seine Schwester Auguste 1905 bis 1913*, hrsg. Ernst Hüsmert, Berlin, Akademie Verlag, 2000, S. 127.

⁵ „...où il (Benjamin) l'utilise... renvoie au mythe ; ou si l'on préfère : tout figure (mais on pourrait dire aussi bien : tout modèle, ou tout exemple) est potentiellement mythique...“ Philippe Lacoue-Labarthe, *Heidegger. La politique du poème*, Paris, Galilée, 2002, p. 141.

Cassirerom⁶, sa Jüngerom⁷, sa Franz Rosenzweigom⁸, sa Schmitovim neprijateljem Alfredom Rosenbergom⁹ (*Gestalt und Leben*, to je naslov jednog njegovog teksta iz 1938 godine o Ludwig Klagesu i njegovoj borbi protiv logocentrizma /*logozentrische Weltauffassung*/, greko-judaizma /Demokrit, Platon, Sveti Pavle, Augustin, Luther, Kant.../, današnjeg amerikanizma /*heutigen Amerikanismus*/, boljševizma)¹⁰, i pre svih sa Hegelom, trebala bi da bude glavni putokaz ka jednom skoro nemogućem i vrlo neobazrivom zadatku. Taj zadatak mora da počne sa pitanjem, mora da se formuliše putem pitanja, putem pitanja koje ne samo da ne uliva poverenje da bi moglo da bude nešto više od pitanja, nego to pitanje nema oblik i ne poseduje dovoljni uslov i dovoljnu bezuslovnosti da bi bilo pitanje. To pitanje, odakle treba da se krene, trebalo bi da za svoj rezultat ima neprijatelja. Pitanje

⁶ U tekstu iz 1956 „Zur Seinsfrage“ Heidegger se obraća Jüngeru ponovo vraćajući se njegovoj knjizi *Der Arbeiter* kojoj je posvetio seminar za vreme *Reicha*. „Da kažemo stvari formalno, da li je suština oblika /*Gestalt*/ istekla iz predela početka onog što ja zovem *Ge-stell*?“ M. Heidegger, *Zur Seinsfrage*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1977 (1956), S. 21, 14-15.

U knjizi o pesnicima iz 1924 godine *Idee und Gestalt*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981, Cassirer upotrebljava reč *Sichtbarkeit* ili *reine Sichtbarkeit* (S. 111), čista vidljivost, za taj stvaralački proces prelaženja ideje u *Gestalt* ili u *Gestaltung*. Ili princip po kome je ideja vidljiva, po kome se ona pokazuje svima jeste *Gestalt*.

⁷ Vidi poglavlje 7 „Figura kao jedno celo koje je sadržajnije nego li zbir svih svojih delova“ /*Die Gestalt als ein Ganzes, das mehr als die Summe seiner Teile umfasst*/. E. Jünger, *Sämtliche Werke, Zweite Abteilung Essays II, Band 8, Der Arbeiter*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1981, S. 37.

„U figuri miruje /*ruht*/ celo sadržajnije nego li zbir svih svojih delova i koje ostaje nepristupačno u epohi anatomije /*und das einem anatomischen Zeitalter unerreichbar war*/. [...] U politici takođe glavno je voditi u borbu figure a ne pojmove, ideje a ne puke pojave /*dass man Gestalten und nicht etwa Begriffe, Ideen oder blosser Erscheinungen zum Kampfe bringt*!.“ (p. 62.)

⁸ „...als Gestalt, wie man es mit Augen sehen kann...“, F. Rosenzweig, *Die „Gritli“ – Briefe, Briefe an Margrit Rosenstock-Huessy*, Tübingen, Bilam Verlag, 2002, S. 112. U knjizi *Zvezda iskupljenja* pojam *Gestalt*, koji nije ni slika, ni tip, mogla bi kao reč *la figure* na francuskom jeziku da se približi terminu *le visage*, lice.

⁹ Dokument „Der Staatsrechtslehrer Prof. Dr. Carl Schmitt“ iz januara 1937 godine koji je objavljen 1988 u časopisu *Etappe* (2/1988 S. 96-111.), pod naslovom „Das 'Amt Rosenberg' gegen Carl Schmitt“ ili neobjavljeni dosije praćenja i nadziranja Schmitta od strane SS (299 kucanih strana) i Himlera koji se nalazi u Londonu (*Wiener Library*) svakako bi trebali da se imaju u vidu kada se procenjuju Schmittovi nacizmi, Schmittova jevrejstva i antisemitizmi...

¹⁰ Halle, Max Niemeyer Verlag, 1938, S. 21-23.

kao početak to jest neprijatelj – da li je moguće konstituisati neprijatelja? ili, da li je moguće konstituisanje neprijatelja?; da li ga je moguće pronaći, zadržati, utemeljiti, proizvoditi i uništavati u isto vreme, vraćati u život, zaštititi ga od sebe, zaštititi se od njega itd? – dakle, ovo pitanje ili ova pitanja o „neprijatelju“, o koncentraciji ove reči u pitanju, u infinitivu „pitati“, trebala bi da obećavaju i jednu konstituciju ili rekonstituciju u suprotnom smeru: od neprijatelja ka pitanju i ka onome koji pita, ka zajednici, grupi, pojedincu koja se konstituiše pitanjem ili pozivanjem neprijatelja, ali koja se i konstituiše odgovorom ili pozivom ili pitanjem koje polazi od strane neprijatelja. Da li je moguće polazeći od ove reči, od ovog pitanja (suverenog pitanja), od oblika neprijatelja, za trenutak obrnuti suverenu fenomenološku prizmu suverena i deformisati analoški aparat konstitucije drugog? Da li *Gestalt* jednog pitanja, jednog *kao da* pitanja, jedne imaginacije koja ima oblik pitanja, uspevaju da drugog izjednače i dodele mu prednost i inicijativu u odnosu na onoga koji (se) „pita“ o njemu i koji ga „otkriva“? Da li je reč „neprijatelj“ (reč koja se uvek slično dopunjuje sa prijateljem na mnogim jezicima) moguće zapravo pronaći na tom mestu gde jedna imaginacija ili analogija ili predstava biva izneverena, izdana, propala? Da li *Gestalt* „neprijatelja“ započinje tamo gde je nemoguća konstitucija neprijatelja i gde počinje njegova samo-konstitucija?

Sva ova pitanja koja se pomeraju i napreduju prate ritam najvažnije Schmitove rečenice.

Der Feind ist unsere eigene Frage als Gestalt.

Od neprijatelja kao projekta i kao pitanja do *kao da* (*als ob*) neprijatelja. Do personifikacije, oblika, stava, držanja neprijatelja koji se nalaze na kraju rečenice u izrazu *als Gestalt*. Međutim, ono po čemu je neprijatelj neprijatelj, po čemu on treba da bude to što jeste, u jednakosti i tautologiji sa samim sobom, po čemu je on oduvek „za nas“ opasnost ali i izvesnost, treba da se ovoj rečenici dopiše kao pretnja. A ta pretnja se ne sastoji samo u tome što bi neprijatelj koji je u ovoj konstrukciji „suverene ravnoteže“ koju oblikuju Schmitt-Däubler-Hegel¹¹, ili Freud i čak Husserl, i mnogi drugi pre njih a i danas

¹¹ Odmah, 1916 godine, u prvom tekstu o Däubleru i njegovoj himni „Nordlicht“, Schmitt prepoznaje Däublerovo skoro, ili kvazi, hegelijanstvo u mišljenju (...*wie Däubler beinahe hegelisch denkt...*). Iako je on pomalo podrugljiv prema ovoj blizini katolika sa „švabom“ Hegelom (*Panlogismus des Schwaben Hegel*)

– dakle, neprijatelj je nešto što mi konstituišemo i što je naš proizvod, nešto što je na kraju krajeva deo nas i u nama, što je slabije ili eventualno jednako po snazi sa svojim tvorcem i suverenom itd. – nužno otvarao problem uništenja, rata i isključivanja. Ta konfuzija između neprijatelja i militarizma koja je kod Schmitta od početka prisutna a koju on priznaje znatno kasnije („Ovde se pojavljuje, u pojmu neprijatelj kao takvom, jedna zbrka *leine Verwirrung*/ koja se tiče teorije rata...“¹²) uvodi sasvim sigurno privatnog ili tajnog i nevidljivog neprijatelja. Osnovna pretnja ovoj šmitijanskoj konstrukciji jeste dekonstrukcija jednog neprijatelja koji se sam stvara i konstituiše, koji nije prisutan, koji nije tu a postoji, i sa kojim nema nikakvog dodirivanja niti granice. Dakle, kakav je to gest ili možda pitanje kojim neprijatelj sam sebe stvara? Da li je moguće samo-konstituisanje neprijatelja? I u kakvoj je vezi ta samo-konstitucija sa nama?

Ova imaginacija neprijatelja koji samoga sebe stvara, po analogiji na to kako mi samoga sebe ili njega konstituišemo, trebala bi da predstavlja granicu kako fenomenologije tako i bilo kakvog egzistencijalizma ili politike. Konačno, neprijateljstvo ili neprijatelj započinje, pre svega, na ovoj neizvesnoj granici. Druga strana ove pretnje i ovog straha pred nepoznatim čije je poreklo i sadržaj sasvim nepoznat, odnosi se na razliku između suverena i suvereniteta koju pokušavamo da mislimo¹³. Kada kažemo, zajedno sa Schmittom – *Der Feind ist unsere eigene Frage als Gestalt* – u isto vreme prisustvujemo jednoj podeli i jednom odvajanju gde je neprijatelj oblik ili personifikacija koja je nastala na tom mestu pitanja i rascepa. Ovaj rascep ili ovu razliku sa Schmittom, ali i ne samo Schmittom, trebali bi da mislimo kao odnos ili tajnu vezu između suverena i suvereniteta.

Pre nego ovu konfuziju oko neprijatelja nastavimo sa jednim Schmittovim pismom Kojèvu u kome govori o pitanju koje ga dugo okupira (...*eine Frage, die mich seit langem beschäftigt...*)¹⁴ u naporu

nema ničega boljeg što može pojasniti Däublerovu duhovnost od čudesnog Hegelovog učenja o negaciji (*die wunderbar tiefe Hegelische Lehre von der Negation...*). Theodor Däublers „Nordlicht“. *Drei Studien über die Elemente, den Geist und die Aktualität des Werkes*, 1916, Berlin, Duncker & Humblot, 1991, S. 51-52.

¹² C. Schmitt, *Theorie des Partisanen*, Berlin, Duncker & Humblot, 1963, S. 88.

¹³ Na jednom drugom mestu vrtićemo se ovoj razlici.

¹⁴ Korespondencija između Schmitta i Kojèva koja se vrlo intenzivno odvija, takoreći u jednom prekidu mnogo obimnije i bogatije korespondencije između Kojèva i Straussa, najavljuje direktni Schmittov uticaj na *Esquisse d'une phénomén-*

da „neprijatelja“ „ozakoni“ (legalizuje), o pitanju koje svoje poreklo duguje *Fenomenologiji duha* i Hegelu, citiraćemo jedan fragmenat iz 1947 u kome se još jedanput Hegel i Däubler pojavljuju zajedno kod Schmitta:

Oprezno onda, i ne govori olako o neprijatelju */und spricht nicht leichtsinnig vom Feinde/*. Svako se opredeljuje kroz svoga neprijatelja */Man klassifiziert sich durch seinen Feind/*. Svako se svrstava */stuft sich/* u skladu sa onim na šta pristaje da jeste neprijateljsko. Za žaljenje su svakako oni uništitelji */die Vernichter/* koji se pravdaju zagovarajući da treba uništiti uništitelje */Vernichter vernichtet müssen/*. Ali svako uništenje tek je samo-uništenje */Aber aller Vernichtung ist nur Selbstvernichtung/*. Nasuprot, neprijatelj je drugi */der Andere/*. Seti se velikih stavova filozofa: odnos prema drugom kao takvom, to je istinska beskonačnost */das wahrhaft Unendliche/*. Negacija negacije, kaže filozof, nije neutralizacija, već istinska beskonačnost zavisi od nje. Istinska beskonačnost je temeljni pojam njegove filozofije.

Neprijatelj je naše vlastito pitanje kao ob-lik¹⁵.

ologie du droit. (U isto vreme ova prepiska može biti i svedočanstvo jedne pretpostavke Taubesa da je interpretacija Hegela od strane Kojèva iz 1933-39 godine isto tako snažno opredeljena Schmittom ili strahom od Schmitta */durchfurcht ist von einem Begriff des Politischen der von C.S. stammt/*. Videti pismo Taubesa Tommissenu od 14.8.85. iz *Maison des Sciences de l'Homme* u *Schmittiana. Beiträge zu Leben und Werk Carl Schmitts*, hrsg. Piet Tommissen, Weinheim, VCH Verlagsgesellschaft, Band III, 1991, S. 169). Pismo Schmitta Kojèvu iz Plettenberga 14.12.1955, objavljeno je u tekstu „Kojève und Schmitt“, *Schmittiana. Beiträge zu Leben und Werk Carl Schmitts*, hrsg. Piet Tommissen, Berlin, Duncker & Humblot, Band VI, 1998, S. 112. Veći deo ovog pisma, ali bez odgovora Kojèva, prvi je štampao Heinrich Meier u knjizi *Die Lehre Carl Schmitts: Vier Kapitel zur Unterscheidung politischer Theologie und politischer Philosophie*, Stuttgart und Weimar, Metzler, 1994, S. 105.

¹⁵ *Ex Captivitate Salus, Erfahrungen der Zeit 1945/47*, Köln, Greven Verlag, 1950, S. 90. U *Pojmu političkog* Schmitt citira sledeću definiciju neprijatelja iz Hegelove knjige *System der Sittlichkeit* :

„Takva diferencija je neprijatelj, i diferencija stavljena u odnos, ujedno je kao njena protivnost bivstvovanja suprotnosti */ist zugleich als ihr Gegenteil des Seins der Gegensätze/*, kao ništa neprijatelja, a to ništa na obe strane podjednako je opasnost borbe */als das Nichts des Feindes, und dies Nichts auf beiden Seiten gleichmäßig ist die Gefahr des Kampfes/*. Za ono što je običajno, taj neprijatelj može da bude samo neprijatelj naroda i sam može da bude samo narod */nur ein Feind des Volkes und selbst nur ein Volk sein/*. Pošto ovde nastupa pojedinačnost, onda je to za narod da se pojedinac upušta u opasnost smrti */in die Gefahr des Todes begibt/*.“

Evo sada Schmittovog pitanja Kojèvu:

Pitanje se tiče Hegelovog pojma neprijatelj i posebno reči „*Feind*“ u delu (*Fenomenologija duha*) koji se bavi nesrećnom svešču /*unglückliche Bewusstsein*/. Ono se odnosi na iskaz: neprijatelj u njegovom vlastitom /*der Feind in seiner eigensten*/ (nekoliko redova kasnije : u njegovom najkarakterističnijem /*in seiner eigentümlichen*/) obliku /*Gestalt*/. Ko je ovaj neprijatelj /*Wer ist dieser Feind*/, da li je moguć /*ist es möglich*/, jer on (Hegel) ga je označio u obliku životinjskih funkcija /*in den tierischen Funktionen zeigt*? Šta on traži ovde /*Was hat er dort zu suchen*/?

U mojoj knjizi *Ex Captivitate Salus* citiran je jedan stih (Theodor Däubler) kao napomena o neprijatelju:

Der Feind ist unsre eigne Frage als Gestalt.

Nedavno mi je o ovom stihu rekao nešto jedan mladi nadareni Nemač (H-J. Arndt), koji je bio tri godine na Harwardu: Sjedinjene Američke države nemaju neprijatelja, jer nemaju oblik /*Die USA hat keinen Feind, weil sie keine Gestalt hat*/.

Posle tri nedelje Kojève šalje dugačak ali vrlo uprošćen odgovor. On kaže da „*Feind in seiner eigensten Gestalt*“ je sasvim sigurno đavo /*der Teufel*/, hrišćanski đavo koji sebe pokazuje u „*tierischen Funktionen*“. Za Hegela su ove funkcije ništavne /*nichtig*/ jer ih čovek negira i samo kroz ovo negiranje čovek jeste (za razliku od životinje). Kojève, pozivajući se na *Kampf um Anerkennung*, kaže da se životinje bore za nešto /*für etwas*/, dok se ljudi bore iz neprijateljstva /*aus Feindschaft*/. Mudar čovek /*der Weise*/, kaže on, razmatrajući absolutno znanje koje prevazilazi i briše svaki oblik neprijateljstva kod Hegela, nikada ne govori iz neprijateljstva i nikada ne govori neprijateljima /*spricht nie aus Feindschaft, noch an Feinde*/. Jedan mali deo njegovog odgovora je posebno zanimljiv zato što u njemu Kojève govori više o svom shvatanju neprijatelja nego što objašnjava Hegela.

Vlastiti neprijatelj je smrtni neprijatelj /*Der eigentliche Feind ist Todesfeind*/: on može da ubije i da bude ubijen, on je telo /*Körper*/ i, ako hoćete, „*Gestalt*“. Ako se neko priprema da

Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari, Beograd, Filip Višnjić, 2001, s. 42; *Der Begriff des Politischen*, Berlin, Duncker & Humblot, 1932 (1963), S. 62.

ga ubije (to jest ako je neko spreman da rizikuje svoj vlastiti život), onda je neprijatelj „ništavan“ /„*nichtig*“/, i može (kao neprijatelj) da bude uništen /*vernichtet werden*/. Kada, međutim, neko ima strah od neprijatelja /*vor dem Feinde Angst hat*/, onda on (neprijatelj) postaje „đavolji“ /„*teuflich*“/ i takođe „moćni“ /„*mächtig*“/: on je „gospodar“ a ovaj je njegov „rob“¹⁶.

Deo *Fenomenologije duha* o kome govori Schmitt nalazi se na kraju poglavlja IV („Istina izvesnosti o samom sebi“) B. „Sloboda samosvesti ; stoicizam, skepticizam i nesrećna svest“ koji govori o askezi:

[...] No tu je sada pronađen neprijatelj u svom najosobnijem obliku /*Darin ist aber nun der Feind in seiner eigensten Gestalt aufgefunden*/. [...]

U životinjskim funkcijama svest /*sich in den tierischen Funktionen bewußt*/ je svesna sebe kao te stvarne pojedinačnosti /*als dieses wirklichen Einzelnen*/. Te životinjske funkcije, umesto da se vrše prosto kao nešto što je po sebi i za sebe ništavno /*als etwas das an und für sich nichtig ist*/ i što nije u stanju da stekne ma kakvu vrednost i suštavstvenost za duh: jer se neprijatelj u svome naročito obliku pokazuje u njima /*in welchen sich der Feind in seiner eigentümlichen Gestalt zeigt*/, one su naprotiv predmet ozbiljnog nastojanja /*des ernstlichen Bemühens*/ i pretvaraju se u ono što je najvažnije. Ali, pošto se taj neprijatelj rađa u svome porazu /*dieser Feind in seiner Niederlage sich erzeugt*/ svest, fiksirajući ga /*es sich ihn fixiert*/, umesto da ga se oslobodi /*statt frei davon zu werden*/, ona se naprotiv stalno zadržava oko njega i stalno sebe sagledava uprljanom, u isto vreme ta sadržina njenoga stremljenja, umesto da predstavlja nešto suštinsko, jeste ono što je najniže, umesto da je ono što je opšte, ona je ono što je najpojedinačnije /*statt eines Allgemeinen das Einzelste ist*/, tako mi vidimo samo jednu ličnost koja je ograničena na sebe i svoje sitno delanje i koja je pritisnuta, isto tako nesrećna koliko i bedna /*ebenso unglückliche als ärmliche Persönlichkeit*¹⁷.

¹⁶ *Schmittiana. Beiträge zu Leben und Werk Carl Schmitts*, hrsg. Piet Tommissen, Berlin, Duncker & Humblot, Band VI, 1998, S. 115.

¹⁷ *Fenomenologija duha*, prev. Dr. Nikola Popović, Beograd, Bigz, 1979, s. 134-135; *Phenomenologie des Geistes*, Hegel-Werke, Band. 3, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976, S. 173-174.

Neprijatelj dolazi. Taj veliki početak rađanja njegovog oblika je događaj njegove „inkorporacije“. Neprijatelj ima formu koja je deo naše forme. Na izvestan način neprijatelj je deo nas i on je pronađen u nama. Tako počinje Hegel ovu svoju mračnu konstrukciju oslobađanja svesti od svoje pojedinačnosti, od svoga tela, od određenih delova tela, od pojedinih funkcija toga tela, od životinje u tom telu, od sekreta toga tela, od ostataka, od hrane, od *faeces*, od izmeta, od seksa, od traga drugog tela na tom telu...

Istoriju Schmittovog bavljenja ovim Hegelovim fragmentom za sada je nemoguće rekonstruisati. Ipak, za Schmitta ona je morala da počne tom izvornom i čudesnom blizinom Däublerovog stiha sa Hegelovim varijacijama reči *Gestalt* i reči *Feind*. Ono što je sigurno dodatno pojačavalo Schmittovu dilemu bila je životinja, *das Tier*, koja u dugoj Däublerovoj poemi „Sang an Palermo“¹⁸ (23 strane) priprema pronalazak neprijatelja. Životinja, baš kao i neprijatelj u Hegelovom fragmentu je sasvim nepoznata ali nas fiksira u sebe da bi sasvim izgubili sebe.

Was bin ich, wenn mich kein bekanntes Tier begleitet?, pita Däubler.

Trebalo bi da obrnemo pitanje Däubler-a, *was bin ich?*, u pitanje, *Wer ist das Tier?*, „Ko je životinja?“ kod Hegela. Šta je neprijatelj između funkcijama životinje? Ko je životinja – neprijatelj sa čovečijim funkcijama? Šta sam ja, kada me prati neprijatelj koji je meni nepoznat?

Kako dolazi neprijatelj? Gde su izvori realnog neprijatelja o kome neprestano govori Schmitt? Da li se *Gestalt* političkog neprijatelja zaista nalazi u *Gestalt* Hegelovih životinjskih funkcija /*die tierische Funktionen*/? Šta je osnovna dilema Schmittova? Gde je problem?

¹⁸ „*Wir können unsre Innigkeit in Tiere giessen/ Vertreib das Tier, doch wo du musst, da schaffe Land!*

Ich bin zu einem frischen Freiheitssatz bereit!

Das eitle Tier in dir wird sich hinübersetzen.

Wohin? Auf Schollen, die schon Priester vorgeweih!

Wir sollen dann die Beute schreckensbleich zerfetzen:

Der Feind ist unsre eigne Frage als Gestalt.

Und er wird uns, wir ihn zum selben Ende hetzen.

Doch aus der Volksbesonnenheit kommt die Gewalt.“

T. Däubler, *Hymne an Italien*, (3 Auflage), Leipzig, Insel Verlag, 1924, S. 65-66.

Izgleda da „teološki pravac“, Hegelov ili Kojčvljev, iako vrlo komplikovan i isto tako nejasan, nije glavni izvor Schmittovog problema sa razumevanjem Hegela. U kontekstu askeze, ispovednika, katoličanstva o kojima Hegel ovde govori, moguće je, kao što kaže Kojčve, da je u pitanju „hrišćanski đavo“ */der christliche Teufel/* (ali koji đavo? Ima ih više različitih u hrišćanstvu. Upravo na tome insistira Hegel.) kao neprijatelj. Ako se ovaj fragment prisajedini poglavlju 13 *Jevanđelja po Mateju* (Schmitt je morao da zna za ovaj uobičajeni „recept“ u tumačenju ove epizode Hegelove *Fenomenologije*) onda je mnogo lakše („A kad ljudi pospaše, dođe njegov neprijatelj, i posija kukolj po pšenici, pa otide.“ 13:25 (*Sveti arhijerejski sinod*)). Hegel zahteva da svest na izvestan način koegzistira sa neprijateljem, da ne žuri i da ga prihvati u smislu razlikovanja u odnosu na njega (svest je kroz neprijatelja svesna sebe), da se ne fiksira u njemu i da se njime ne prlja, da se ne bavi neprijateljem koji je čini pojedinačnom i nesrećnom („Hoćeš li, dakle, da idemo da ga počupamo? A on reče: Ne; da ne bi čupajući kukolj, počupali zajedno s njime i pšenicu. Ostavite neka raste oboje zajedno do žetve;“ 13 :28-30). Ukoliko je strpljiva, ukoliko svest raste zajedno sa svojim neprijateljem, na kraju će lako moći da se odvoji od tog neprijatelja i pobeđi ga u najvažnijoj poslednjoj borbi. Tako će se svest definitivno osloboditi neprijatelja i svoje pojedinačnosti. Hegel smatra da je uslov ovog napredovanja svesti ka univerzalnom posle askeze – žrtvovanje. Stvarno zajedničko žrtvovanje i samožrtvovanje. Osloboditi se neprijatelja */statt frei davon zu werden/* znači osloboditi se svoje pojedinačnosti, svoje svesti, u zajedničkoj borbi sa zajedničkim neprijateljem („Saberite najprije kukolj, i svežite ga u snoplje da se sažeže.“ 13:30). U zajedničkoj borbi sa našim vlastitim zajedničkim oblikom neprijatelja.

Suveren određuje vreme. Vreme je vreme kastracije ili vreme kada treba da se „iščupa“. U međuvremenu traje neposlušnost svesti jer se ona fiksira u neprijatelju i nezadovoljstvo zbog neprijatelja koji se pojavio i koji ne sme da se uništi odmah jer bi se odmah uništio deo sebe i deo svoga tela. Verovatno je to taj veliki problem koji se ponavlja sa ovim fragmentom. „Iščupajte“, „sažežite“, „otkinite“, da bi mogli da se borite svi zajedno protiv neprijatelja. Kastracija pretpostavlja da neprijatelj uopšte ima oblik, to jest, da je izvan nas.

Dolazak neprijatelja u nas ili u Schmitta je mnogo enigmatičniji i za nas i za Schmitta od njegovog izlaska. Na početku Hegel na-

braja nekoliko „činjenica“: neprijatelj dolazi, takav kakav je i bez ikakve sumnje; on se pokazuje u životinjskim funkcijama ; taj prostor funkcija potpuno je ništavan za duh ali se svejedno neprijatelj u njemu naseljava ; neprijatelj se tu rađa kao neprijatelj ali u svome porazu. Nema nikakve dileme da neprijatelj dolazi, da je došao i da je u „obliku“. Rec „poraz“ („[...] taj se neprijatelj rađa u svome porazu /*dieser Feind in seiner Niederlage sich erzeugt*/“) je vrlo retka kod Hegela. Da li je neprijatelj već unapred poražen, da li je on došao već poražen, ili to što se on pokazuje i odaje u ovim funkcijama označava njegov poraz? Da li mu te životinjske funkcije donose poraz? I zašto životinjske? Kako one prljaju? Kako to neprijatelj – životinja prlja svest? Da li je uvek nužno govoriti o prljavom, životinjskom, prirodnom, zlom kao poreklu političkog neprijatelja? Ili o stidu, oblačenju, sakrivanju pred neprijateljem, sakrivanju neprijatelja (Schmitt nekoliko puta u *Ex Captivitate Salus* govori o golom)?

U *Predavanjima iz estetike* u delu koji se zove „Odelo“ /*Bekleidung*/ Hegel piše:

S druge strane, osećanje stida je onaj razlog koji čoveka nagoni da se pokrije odelom. Stid /*Scham*/, uzet sasvim uopšte, predstavlja početak gneva /*ein Beginn des Zorns*/ protiv nečega što ne treba da postoji. Čovek pak, koji je postao svestan svog višeg opredeljenja /*seiner höheren Bestimmung*/, koje se sastoji u tome da bude duhovno biće /*Geist zu sein*/, mora da posmatra ono što je samo animalno kao neku nepristojnost /*nur Animalische als eine Unangemessenheit*/, usled čega mora da teži da sakrije one delove tela koji nisu u skladu sa tom njegovom višom unutrašnjošću, a to su pre svega: trbuh, grudi, leđa i noge /*die Teile seines Körpers, Leib, Brust, Rücken und Beine*/, to jest oni delovi koji služe samo životinjskim funkcijama /*bloß tierischen Funktionen*/ ili koji samo ukazuju na spoljašnjost kao takvu, te nemaju nikakve neposredne duhovne namene niti služe kao izraz duhovnog¹⁹.

Askeza (ili apstinencija, ili možda post) o kojoj se govori u fragmentu *Fenomenologije*, može da se odnosi i na usta, na oči, na

¹⁹ *Estetika III*, prev. Dr. Nikola Popović, Kultura 1961, s. 135-136; *Vorlesungen über die Ästhetik II*, Hegel–Werke, Band. 14, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976, S. 402.

ruke. Dakle, gde sakriti usta, oči, ruke...? Šta će sve trebati da se iščupa kada dođe poslednje vreme i poslednja borba sa neprijateljem? Gde sve ulazi i gde sve boravi neprijatelj? Sve moguće razlike ljudskog tela u odnosu na telo životinje kojima se Hegel bavi vrlo precizno u svojim predavanjima iz estetike (koje uvek možemo dovesti u pitanje i držati veliku rezervu u odnosu na njih) u senci su jedne velike analogije koja interesuje nas a koja tajno zbunjuje Schmitta. Radi se o organizmu životinje koji je za Hegela analogija suvereniteta ili analogija države (*Predavanja iz filozofije prava*).

Ali u isto vreme tu se, takođe, ponovo javlja ovaj nedostatak */der Mangel/*: ta osetljivost kao usredsređena u sebe u unutrašnjosti ne izrađuje se tako da svoje prisustvo pokazuje u svima organima, već su u samom telu jedni organi i njihov oblik */ein Teil der Organe und deren Gestalt/* posvećeni samo animalnim funkcijama */nur animalischen Funktionen gewidmet ist/*, dok drugi njegovi organi služe izražavanju duševnog života, osećanja i strasti. Tako se ni duša sa svojim unutrašnjim životom ne ispoljava u celokupnom realitetu telesnoga oblika */auch nicht durch die ganze Realität der leiblichen Gestalt hindurch/*.

U sledećim redovima, uvek u ritmu analogije, Hegel govori o višim nivoima. On kaže :

[...] svaka tačka u takvom organizmu, kao što je neka država ili neka porodica */jeder Punkt in solchem Organismus, wie ein Staat, eine Familie/*, to jest svaki pojedinačni individuum *ima svoju volju*, i doista se takođe pokazuje u zajednici sa ostalim članovima istoga organizma, ali ona *jedna* unutrašnja duša ove zajednice */die eine innere Seele dieses Zusammenhangs*, ove sveze ; P.B./, to jest sloboda i um jedne svrhe, ne istupa u spoljašnju realnost kao ta jedna slobodna i totalna unutrašnja oduhovljenost i ne pokazuje se očito na svakome delu */und macht sich nicht an jedem Teile offenbar/*²⁰.

„Unutrašnja duša“ */eine innere Seele/* jedne države, na primer, na osnovu analogije Hegela, ne struji u njenom svakom delu

²⁰ „Ideja umetnički lepog ili ideal“. Georg Vilhelm Fridrih Hegel, *Estetika I*, prevod Dr Nikola Popović, Kultura, Beograd, 1970, str. 146-147; *Vorlesungen über die Ästhetik I*, Hegel–Werke, Band. 13, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976, S. 194-195.

bez obzira sto su delovi između sebe dobro povezani i čine jednu jedinstvenu celinu. (Ova sintagma je konstrukcija Hegela iz njegovih poslednjih godina i ona bi mogla da puno olakša sve te tajne i komplikovane teorije o žrtvovanju manje značajnih teritorija ili delova ili manjina jedne države.) U tom prostoru, u tom organu (sa životinjskim funkcijama, sa određenim ostacima, sekretima, izmetima...) koji bi trebalo na primer da poseduju sve države „neprijatelj se u svome naročitom obliku pokazuje */in welchen sich der Feind in seiner eigentümlichen Gestalt zeigt/*. Taj prostor ili deo jedne države ili jednog organizma, o kome govori Hegel ostavljajući nas sve u neznanju i nerazumevanju, trebao bi da bude najbliži onom sto je spoljašnje, najbliži drugome, razmeni sa drugim koja je najprostija i ništavna. U tom prostoru jedne celine, koji *de facto* dovodi u pitanje tu istu celinu kao celinu, otkriva se *Gestalt* neprijatelja.

Ali, nastavlja dalje Schmitt svoje pismo Kojève i svoju nedoumicu oko pitanja, neprijatelja i reči *Gestalt*, „Sjedinjene Američke države nemaju neprijatelja, jer nemaju oblik“ */Die USA hat keinen Feind, weil sie keine Gestalt hat/*. Sjedinjene države nemaju delove tela (trbuh, grudi, leđa i noge) koji služe pukim životinjskim funkcijama */bloß tierischen Funktionen/*. Sjedinjene države nemaju stida.

Jer u Evropi je danas svaki narod ograđen drugim narodom */jedes Volk von dem anderen beschränkt/*, te nijedan od njih ne sme sam od sebe da započne */darf von sich aus anfangen/* rat sa nekom drugom evropskom nacijom; ako bi se sada htelo slati izvan Evrope, onda je to moguće samo u pravcu Amerike */will man jetzt über Europa hinaus schicken, so kann es nur nach Amerika sein/*²¹.

²¹ *Estetika III*, prev. Dr Nikola Popović, Kultura, 1961, s. 446 ; *Vorlesungen über die Ästhetik III*, Hegel–Werke, Band. 15, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1976, S. 354. U poznim godinama postoji još nekoliko sličnih Hegelovih rečenica. Na primer u predavanjima iz filozofije prava:

„Takođe, ako se jedan broj država grupiše u jednu porodicu */zu einer Familie macht/*, treba da se ovom jedinstvu */dieser Verein/*, kao individualnosti stvori suprotnost, porodi jedan neprijatelj */einen Gegensatz creiren, sich einen Gegensatz, einen Feind erzeugen/* a neprijatelj Svete alijanse mogu da budu Turci ili Amerikanci */und der der heiligen Allianz können die Turken oder Amerikaner sein/*.“ *Vorlesungen über Rechtsphilosophie 1818-1831*, hrsg. K.-H. Ilting, Band 4, Stuttgart, Frommann-Holzboog, 1974, S. 735.

[...] neprijateljstvo između *tuđih* nacija /*Feindschaft fremder Nationen*/ jeste nešto supstancijalno. Svaki narod za se čini jedan totalitet koji se razlikuje od drugih totaliteta i stoji njima nasuprot /*Jedes Volk bildet für sich eine von dem anderen verschiedene und entgegengesetzte Totalität*/. Ako sad ti totaliteti stupe u neprijateljstvo jedni sa drugima /*feindlich aneinander*/, onda time nije raskinuta nikakva moralna veza, nije oštećeno ništa što ima vrednosti po sebi i za sebe, nije rasporečana nikakva nužna celina; naprotiv, to pretstavlja borbu za nepovredivost i održanje takvog totaliteta /*um die unversehrte Erhaltung solcher Totalität*/ i za njegovo pravo na egzistenciju /*Rechtes zur Existenz*²².

Ovaj Hegelov neizvestan pokret ka Americi, sto godina kasnije, iz pravca Amerike ka Evropi, za Schmitta je postao stvarnost. 13 januara 1945 godine na predavanju u Hamburgu²³, Schmitt govori o kraju „okeanskog prostora“ /*Ende des ozeanischen Raumes*/ koji nasleđuje „vazdušni prostor“ /*Luftraum*/. Severna Amerika, *Quasi-Insul Nordamerika*, po Schmittu, postaje *Luftimperium*, koja vlada nad zemljom jer se graniči sa svakom zemljom na ovoj planeti.

Petar Bojanić

THE ENEMY, HIS *GESTALT* OF ANIMAL
(SCHMITT'S AND HEGEL'S ANIMAL FUNCTIONS)

Summary

The main cause of Schmitt's and Kojève's friendship, and consequently, their correspondence, lies in their common affinity for philosophy of Hegel.

When they began corresponding in 1955, Schmitt was something of an academic pariah; in 1933, the legal scholar had joined the Nazi Party, publicly declared

²² isto, s. 445; S. 353.

²³ Prikaz Schmittovog predavanja u Hamburgu nalazi se u dnevniku Wilhelm Stapela „Tagebuch, 13.1.1945“ *Schmittiana. Beiträge zu Leben und Werk Carl Schmitts*, hrsg. Piet Tommissen, Berlin, Duncker & Humblot, Band V, 1996, S. 85.

his anti-Semitism, was later interrogated (but not charged) at Nuremberg, and retired from his post at the University of Berlin in 1946. After his famous lectures on Hegel's *Phenomenology* ended in 1939, Kojève joined the Resistance. At the end of the World II War, he wound up in the French ministry of economic affairs, where he worked until his death in 1968.

This text is written on the margins of two letters, one written on 14.XII.1955. by Schmitt and the other, Kojève's answer, dated on 4.I.1956. The subject of those two letters is the interpretation of the enemy in philosophy of Hegel.

Key words: enemy, sovereignty, Gestalt, animal, organism, form, question.